

Változó nyomvonalon

A nevelői funkció formálódása a 80-as évektől napjainkig

„Rengeteg változatát lehet látni a nevelői szerep-megvalósításnak, varázsköpeny, amit magadra öltesz, de alatta te vagy. Talán ez az oka, hogy annyira lehet szeretni. De ez a gyengesége is! Milyen a jó nevelő? Senki nem tudja (az írásos anyagok elkészítése nem mérőeszköze ennek)! Nincs leírt elvárás, és nincs jól körvonalazott szakmai felépítmény. Ezért lehet mindenki olyan nevelő, amilyen szeretne!”¹

I.

A büntetés-végrehajtási szervezet vitathatatlanul egyik leghangsúlyosabb foglalkozási szerepe a nevelőé, melynek a 60-as években elindult és napjainkig tartó metamorfózisa leképezi szakmánk újkori történelmét. Tükör, melyben az elmúlt fél évszázad ideológiai, végrehajtásunk változó felfogása megmutatkoznak. Így van ezzel az írásom kezdeti időszakául választott 80-as évek szakmai munkája, mely önnönmagába foglalva őrizte meg a megelőző 20 év „lenyomatát”.

A nevelő funkcióit vizsgálva a 60-as évek közepére vált nyilvánvalóvá az a feladat, mely a bűnelkövetők morális átalakítását vette célba a pedagógia eszközeivel. E téren az ideológiai-szakmai áttörést az 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet teremtette meg, mert az átnevelést tűzte ki célul. A szabályozásnak kétségkívül a legfontosabb üzenete az volt, hogy az elítéltet a végrehajtás mélyen alávetett tárgyából annak alanyává emelte. *„A frazeológia végig tartalmazta a büntetés céljaként a pozitív irányú változás elérését, mivel »(a) szocialista államban a bűnözés elleni küzdelemben hatalmas szerepet játszik a meggyőzés, államszerveink kulturális, nevelő hatása.(...) A feladat kettős: az elítélt elszigetelése és átnevelése.»²* A rend és fegyelem fenntartásán kívül az erkölcsi és politikai felvilágosítás, meggyőzés elemei jelentek meg a gyakorlatban, ebből következett, hogy a pedagógia köntösébe bújtatott nevelői hatásrendszer bővelkedett rendfenntartói feladatokban.

A 70-es évek derekán már nyilvánvalóvá vált a kitűzött cél elérhetetlensége. A feladatok átfogalmazása következtében a nevelés erőszakosabb átformáló jellege megenyhült, és az átnevelés helyett a fogvatartottak *nevelését* tűzték ki első-

¹ Névtelen hozzászólás Fliegau G.: Börtönbeli nevelés presztízscsökkenése c. írásához -<http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-neveles-presztizscsokkenese.html#more> [2011.12.28.]

² Huszár L.: Medikális modell. A treatment/nevelés történeti áttekintése. Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 64. p.

leges célként. „A fellendülő börtönügyi tudományosság, valamint a korszerűsítés irányába ható gyakorlati tapasztalatok felhasználásával megkezdődtek a büntetés-végrehajtás kodifikációs munkálatai, amelynek eredményeként lépett hatályba az 1979. évi 11. sz. törvényerejű rendelet³ a büntetések és intézkedések végrehajtásáról. A jogszabály az 1966-os bv. tvr. szellemét követte, annak túlvállaló optimizmusa nélkül. Ez mindenekelőtt a szabadságvesztés végrehajtásának célmeghatározásában mutatkozott, mely már nem írta elő az elítéltek »törvénytisztelő állampolgárrá átnevelését«. Az új jogszabály a végrehajtás feladatává annak elősegítését tette, hogy »az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől«.⁴

A nyugati társadalmak börtönügyében egyre inkább felerősödött az a szemlélet, miszerint különösen a pszichológia, de a szociológia és a pszichiátria is olyan eszköztárral bír, mely alkalmas megváltoztatni az embert. Az ún. *treatment* alapelve szerint a kriminális viselkedés oka a személyiségben rejlik, így arra nem büntetéssel, hanem kezeléssel kell hatni. „A *treatment* három alapvető elemet tartalmazott: a határozatlan tartamú büntetés elvét, a klasszifikációt⁵ és a különféle programokat.⁶ A szakmának egészen a 70-es évek elejéig kellett várnia arra, hogy a nevelői feladatrendszerben uralkodó pedagógiai módszerek kiegészülhessenek a pszichológia módszereivel. A *treatment* hatására – bár más ideológiai alapon – „a nyugathoz képest mintegy 10–15 év késéssel, a nevelő mellett megjelent a pszichológus is.(...), elismertté vált, hogy (...) a büntetés-végrehajtásnak nem csak az elítélt osztálytudatát, hanem a személyiségét is meg kell céloznia (...). Nagyjából ugyanazt a célt tűzte ki maga elé, mint a nyugati koncepciók főárama: a megtorló jelleg mellett nagyobb teret engedni a megjavító eljárásoknak.⁷ A nevelés, korábbi szűkebb fogalmából kilépve, gyűjtőfogalma lett mindazon pozitív hatásoknak, melyek növelték a szabadultak visszailleszkedésének esélyét. Általánosan elmondható, hogy a *treatment* jobbító szándékú elgondolásai szinte mind megjelentek valamilyen formában a büntetés-végrehajtás fejlesztési terveiben. Bár hazánkban a nyugat-európaihoz hasonló fejlődési folyamat nem zajlott le, mégis a *treatment* egyes elemei kimutathatóak a későbbiek során. „A klasszifikáció vagy az annak megfelelő módszerek bevezetésének lehetősége a 80-as években több formában (javaslat, koncepció) is felmerült. Egyrészt egy specializált központi kivizsgáló gondolatával, másrészt azzal, hogy a nevelő tevékenységében kiemelt szerepet kapott a fogvatartott megismerése, az ún. neveltségi szintek meghatározása és a nevelési terv kidolgozása.”⁸

³ A továbbiakban: Bv. Kódex.

⁴ Lőrincz J.: Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás 1970 és 2002 között. Jogelméleti Szemle, 2003/3. <http://jesz.ajk.elte.hu/lorincz16.html> [2012.09.26.]

⁵ A büntetés-végrehajtásban működő egységes felmérési, kategorizálási rendszer.

⁶ Huszár L. i. m.: 67. p.

⁷ Huszár L.: ...és bűnhődés. A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata. Kandidátusi értekezés. MTA., 1997. 25. p.

⁸ Huszár L.: Medikális modell... 67. p.

Visszatekintve az eddig vizsgált időszakra, megállapítható, hogy a 70-es évekre jellemző friss, a gyakorlatot jobban szolgáló elméletiség nem tudott felülkerekedni a pedagógia abszolutizmusán, ezért a 60-as években kikristályosodott törekvések és elvárások domináltak a nevelő mindennapi tevékenységében. A korszak szakmai szemléletét vizsgálva Huszár az alábbi jellemzést adta: „*A treatment magyar (és általában szocialista) változatának sajátossága az volt, hogy a személyiség formálása nem elsősorban mint terápiás (tehát pszichológusi), hanem inkább mint pedagógiai (...) feladat jelentkezett.*”⁹ Míg a gyakorlati alkalmazással kapcsolatban komoly előrelépés történt, a nyugatihoz hasonló treatment programok előfeltételeivel nem rendelkezünk.

A 80-as évek nevelőjének feladata, hogy megfelelő emberi, politikai és erkölcsi értékrenddel rendelkezve, az államhatalom képviselőjeként megtanítsa a fogvatartottat a helyes magatartásra, és elfogadtassa vele a társadalmilag is megfelelő erkölcsi normákat. A fogvatartottakról alkotott emberkép még mindig peszsimista, azt feltételezi, hogy a bűncselekmény elkövetetője az alapvető udvariassági szabályoktól az absztraktabb erkölcsi normák ismeretéig, fogyatékoságokkal küzd. „*A nevelés, mint kulcsfogalom tükrözi azt a viszonyt, ami a hatalom és a bűnöző között fennállt, utalva a szülő–gyerek, illetve a tanár–diák viszonyra. A bűnözővel tehát az a probléma, hogy infantilis, valamit nem tud, vagy éretlen annak belátására. Szerencse, hogy közbelép az apa, a tanító, adott esetben a Párt és Állam, és meggyőz, tanít, nevel.*”¹⁰ Az elítéltek nevelésének alapelveiben, a nevelői bánásmód megfogalmazásában a korszakra jellemző terminológia köszön vissza, bár a gyakorlatban már egyre kevesebb jelentősége volt az ideológiai befolyásolásnak.

A nevelés addigra elmúlt 20 éve alatt nyilvánvalóvá vált ellentmondásait a 80-as években már nem lehetett az asztal alá söpörni. Ezen időszak naprakész szakirodalmát jelentő „*Módszertani füzetek*” publicistái heves vitákat folytatva, őszintén fogalmazhatták meg a korszakra jellemző legégetőbb problémákat. Egyik legtermékenyebb szakmai párbeszéd apropóját az 1979-es *modellkörlet* kezdeményezés¹¹ szolgáltatta, megoldást keresve egy mai napig is létező problémára, melynek lényege: *a szabadságvesztés végrehajtásának célja csak egységes érték- és hatásrendszer érvényesítése esetén valósulhat meg.* Nem volt nehéz megállapítani, hogy ennek legfőbb akadálya a szakterületi elszigetelődésben, a körletélet irányítására mutató feladatok ellentmondásában, a nevelés és a biztonság eltérő prioritásaiban keresendő. A feladatokon átívelő probléma orvoslását elsősorban abban látták a szakemberek, hogy a részt vevő intézetekben az akkori „*belső őrség*”¹² kettős irányítás alá került, mely változtatástól azt remélték, hogy a körletélet szervezetsége,

⁹ Uo.

¹⁰ Huszár L.: Medikális modell... 65. p.

¹¹ A körletek belső életének egységes irányítására irányuló kísérletre a modellkörlet-kísérlet, a kísérletben részt vevő körletekre a modellkörlet kifejezést használok a tömörség érdekében. A kísérlet első fázisa öt intézetet érintett, és egy évig tartott.

¹² Ma a körletfelügyelők megfelelője.

a szakterületek közötti párbeszéd és az információáramlás jelentősen javul majd. A hét évre elnyúló kísérleti próbálkozások gyümölcse 1986-ban érett be, mikor is a fentiekben bemutatott kettős irányítású körletélet – az előzetes házak és öt letöltő ház kivételével – átkerült a nevelési szakterülethez. Sajnos a kezdetektől eltelt időszak sem volt elegendő ahhoz, hogy bizonyos hiányosságokat kiküszöböljenek az új struktúrában. Ezek közül kettőt emelek ki, melyek véleményem szerint még ma is jellemzik a szakterület működését:

- az egymás mellé rendeltségből hatalmi rivalizálás alakult ki a nevelők és a felügyelők között (kompetenciaharc);
- mivel a felügyelők nem kaptak a korábbiaktól eltérő feladatokat, ezért leggyakrabban egyéni kezdeményezéseken múlt a szorosabb és jobb együttműködésre törekvés.

Az 1983-ban megszületett *„Büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója”* (továbbiakban: Koncepció) kidolgozását az 1979. július 1-jén hatályba lépett Bv. Kódex és az ehhez kapcsolódó utasítások készítették elő. A jogszabály legfőbb nívója volt, hogy a *„társadalom védelme, a bűnözés csökkentése érdekében egyértelműen a nevelést tette a büntetés-végrehajtás fő feladatává, leglényegesebb tartalmi elemévé”*¹³ Ebből a tényből adódóan jogos elvárásként fogalmazódott meg, hogy a nevelési tevékenységet átvilágítsák és a továbbfejlődés irányát meghatározzák. A Koncepció *a nevelés feltételrendszerének* szisztematikus és minden körülményre kiterjedő értékelését tartalmazza. Kiemelésre érdemes néhány máig helytálló megállapítás: az *elhelyezés feltételei* elégségesek, de nem megfelelően szolgálják a szabadságvesztés célját; a *személyi feltételek* nincsenek összhangban a nevelőmunka követelményeivel, ezért szükséges a nevelői létszám emelése¹⁴ és a körletélet átalakítása. A *munkáltatási feltételek* tekintetében a teljes körű foglalkoztatásra törekvés igényét összhangba kell hozni az elérendő nevelési célokkal, *„ki kell dolgozni (...) a konkrét munkatevékenységnek a személyiségre gyakorolt hatása fejlesztésének lehetőségeit.”*¹⁵ A megfelelő *szervezeti feltételrendszer* megteremtéséhez a Koncepció lényeges hiányosságokat tárt fel: a nevelés mint komplex feladat és a szakszolgálatokra tagolódnak a szervezet között ellentmondások keletkeztek, mivel nem alakult ki nevelőközösség a felügyelők és nevelők között, ezért az elítélteket nem érik egységes hatások. A feladatok differenciáltsága szükségessé tenné az intézetek profiltisztítását és egy központi kivizsgáló létesítését. Összességében megfogalmazódott az a lényeges megállapítás, hogy *„a büntetés-végrehajtás szervezete – sajátos irányítási és magatartásszabályozási formák miatt – csak mérsékelten segíti elő a szabadulás utáni beilleszkedést.”*¹⁶

¹³ Módos T.: A koncepció kiinduló alapjai. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 34. p.

¹⁴ A jelzett időszakra jellemző fogvatartott-nevelő arány szerint átlagosan 80–100 fogvatartottra jutott egy nevelő. Forrás: Vincze T.: Az elítéltek nevelésének helyzete, a továbblépés lehetőségei. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 6. p.

¹⁵ Vincze T. i. m.: 12. p.

¹⁶ A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 4. p.

II.

A 90-es évek elejére a büntetés-végrehajtás ideológiai muníciója elfogyott. Erre az időszakra tehető egy újabb hangsúly-áthelyeződés, melyet bizonyít, hogy a nemzetközi tudományos tanácskozások alapkérdéseiben a *Mi működik?, Hogyan tudhatjuk meg?, Hogyan mérhetjük?* kérdések kapcsán a treatment gyakorlati elemei bukkannak fel újra. Magyarországon az Európa Tanács börtönügyi ajánlásaihoz csatlakozva új fogalmak jelentek meg: a rehabilitáció, a normalizáció¹⁷, nyitottság¹⁸ és felelősség¹⁹ elve. Az új elvekkel összhangban az 1993. évi XXXII. törvény – amely a Bv. Kódex első átfogó módosítása volt – bevezette az *enyhébb végrehajtási szabályok* (EVSZ) jogintézményét. A szabadságvesztés feladatának az elítélt önbecsülésének fenntartását és felelősségérzetének fejlesztését határozták meg, melyhez „...*fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a rendszeres munkavégzés feltételeit.*”²⁰ A paradigmaváltás következményeként az elítélt személyiségi jogai kerültek előtérbe. Megfogalmazódott a garanciális büntetés-végrehajtás gondolata, melynek lényege, hogy az alapvető jogok gyakorlása mellett, az elítélt kötelességeinek teljesítése fejében többletjogokat (szabadabb életkörülményeket) élvezhet. Nagyobb hangsúlyt kapott a fogvatartott saját sorsával kapcsolatos döntési felelőssége, mind a börtönbéli életkörülményei alakulása, mind a szabadidejének eltöltése tekintetében.

Mindebből következik, hogy a 90-es évek első felében a demográfiai, szakma-politikai és jogszabályi változások komplex módon éreztették hatásukat a szakterületen, ami a nevelőket gyors és jelentős változások elé állította. A 90-es évek „*garanciális büntetés-végrehajtása*” nagyon sok adminisztratív feladattal nehezítette a mindennapi munkavégzést. Mindemellett szakmai problémaként jelentkezett a civil szféra felé történő – az addig elképzelhetetlennek tűnő és sokak szerint kevéssé átgondolt – nyitás. Végh idejekorán megkongatta a vészharangokat: „*A közelmúlt történései és a várható jövő a büntetés-végrehajtáson belül is sok bizonytalanságot okoz. (...) Egyrészt lerakjuk fegyvereinket, másrészt a legkülönbözőbb csatornákat nyitjuk ki a fogvatartottaknak, hogy – reméljük csak képletesen – felfegyverkezzenek ellenünk! Aztán ha megszűnik a munkakényszer és a tanulási kötelezettség, még idejük is lesz kellemetlenkedni. Mi pedig nem győzzük majd kivizsgálni az ügyeket, járhatunk tárgyalásról tárgyalásra magyarázkodni. Ebben az eszköztelen kiszolgáltatottságban, a társadalmi ellenőrzés megannyi fórumán csak azzal igazolhatjuk tevékenységünket, ha az eddiginél nagyobb hangsúlyt fektetünk a reszocializációra*”²¹

¹⁷ A fogvatartott csak a szabadságától van megfosztva, ezért joga van egyéb emberi jogainak gyakorlásához, vagyis a börtönön belül is a normálshoz hasonló életkörülményekhez.

¹⁸ A börtönöknek nyitottakká kell válniuk, a teljes elszigeteltségnek csak különleges biztonsági okai lehetnek.

¹⁹ A fogvatartottnak éreznie kell, hogy a börtönön belül is felelős az életének alakulásáért.

²⁰ Bv. Kódex 38. § (2) bek. A szövegbe beemelte a 1993. évi XXXII. tv.

²¹ Végh J.: Gondolatok a büntetés-végrehajtási nevelés jövőjéről. Börtönügyi Szemle, 1990. 4. 9. p.

Az új szemlélettel azonosulni nem tudó munkatársak pályaelhagyással és dőmpingszerű nyugdíjba vonulással reagáltak az előttük álló új feladatokra. Többek között ennek tudható be, hogy a korszak közepére lezajlott egy olyan generációváltás, melynek tagjai már különösebb aggályok nélkül el tudták fogadni azokat az új szellemiségű jogintézményeket, amelyek alapjaiban változtatták meg a büntetés-végrehajtás fejlődésének irányát. A jövő nevelője elképzelhetetlen a jelenlegi attitűdrendszer átértékelése és megváltoztatása nélkül – *Garami*²² szerint, aki azon az állásponton volt, hogy a paternalista szemléletet szükségszerűen fel kell, hogy váltsa a partnerség, az autokrata szemlélet helyébe kell, hogy lépjen a segítő együttműködés. A fogvatartotti problémák átvállalása helyett a nevelő feladatának mindinkább a tanácsadás irányába kell elmozdulnia.

Ruzsonyi és *Módos*²³ a büntetés-végrehajtási pedagógia irányából közelítette meg a nevelő változó szerepét. Módos szerint a nevelés egyfajta cselekvésszabályozás, a felfogás és meggyőzés alakítására irányul, és a fogvatartott egész életrendjére kihat, meghagyva annak önállóságát. Véleményük szerint a büntetés-végrehajtásban zajló nevelés leginkább korrekciós nevelésként értelmezhető, melynek célja a konstruktív életvezetés kialakítása. A korabeli tanulmányokat egybevetve az látható, hogy a büntetés-végrehajtási szakemberek egymástól két jól elkülöníthető irányvonalat képviseltek. *Garami* a *szociális munka* irányába képzelte a nevelői feladatrendszer továbbfejlődését, míg *Módos* és *Ruzsonyi* a *korrekciós nevelés* szerepét hangsúlyozta. Álláspontjuk szerint a pedagógiai tények arra utalnak, hogy a nevelési folyamat elképzelhetetlen a magatartás- és tevékenységformálás nélkül; újfajta, komparatív szakmai látásmódra van szükség, mely egyesíti és felhasználja a pedagógiában, a szociális munkában és a pszichológiában leírt módszereket.

Röviden értékelve az időszakot megállapítható, hogy a nevelés nem változott abba az irányba, melyet a témával foglalkozó szakemberek korábban prognosztizáltak. Talán senki nem sejtette, hogy a magyar büntetés-végrehajtás legnagyobb sajtóvisszhangot kapott eseménye, Döcher György elítélt halála 1999-ben²⁴ több évtizedre veti majd vissza a természetes szakmai evolúciót. Ahhoz hogy az ún. Döcher-ügy máig érezhető törésvonalként létezzen, jelentősen hozzájárult az esemény utáni jogszabály- és intézkedésmódosítási hullám is, mely a nevelők kompetenciavesztésével járt együtt. A rendszer természetes reakciójának következményeként elindult egy folyamat, melynek eredményeként a döntési szintek egyre feljebb tolódtak, és a nevelő meglévő szakmai önállósága lassan szertefoszlott. Az ezredforduló az áhított modern, minden részében megújult nevelés helyett, egy

²² Garami L.: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról.) Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71–80. p.

²³ Módos T.: Az elfelejtett tudomány. (A kriminálpedagógia időszerűségéről.) Börtönügyi Szemle, 2000. 2. 47–58.; Ruzsonyi P.: Javíthatatlanok? (A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje.) Börtönügyi Szemle, 1999. 4. 24–45.; Ruzsonyi P.: A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai. Nevelési tansegédlet. Budapest, 2003, BVOP. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 2003/2.)

²⁴ Döcher György elítéltet 1999-ben gyilkolták meg, miközben külső munkáltatásban vett részt. Az ügy vizsgálata sorozatos szakmai hibákat tárt fel.

szakmailag megrekedt gyakorlatot talált. Kifejezetten kedvezőtlen tendenciaként jelent meg, hogy a korszerű elvek szellemisége és a napi gyakorlatban testet öltő tevékenység egyre távolabb került egymástól. Az informatikai rendszer teljes kiépülésével az ún. hivatalnoki szerepkör vált leginkább hangsúlyossá, a nevelői tevékenység legfőbb mércéjévé téve a feljegyzések számának gyakoriságát és a határidők betartását, mindeközben elsorvasztva a minőségi csoportképzés és egyéni foglalkozás szerepét. A nevelői tevékenységét napjainkban is az „alibi tevékenységek” sokasága jellemzi, munkája során – kipipálandó – mennyiségi és nem minőségi feladatok várnak rá. A fentieket támasztják alá utóbbi évek nevelésről/a nevelői szerep változásairól írt dolgozatainak megállapításai: „... a nevelők erőfeszítését, munkáját kívülállók feleslegesnek, sőt károsnak tekintik (...), [a nevelő] pedagógiai törekvéseivel egyedül marad, igyekezetét a kollégák részéről meg nem értés, ellenszenv övezi...”²⁵

A nevelői munkával kapcsolatban megfogalmazódott félelem, hogy a nevelésben évtizedeken keresztül felhalmozódott tapasztalatot „az új típusú büntetés-végrehajtás nem tudja kellőképpen adaptálni, hasznosítani”.²⁶

Módos az eddigieknél is karakteresebben fogalmaz, amikor a 2002-ben lezajlott vizsgálatának²⁷ eredményeit elemzi. Az általa megkérdezettek megállapításai között szerepel:

- a pedagógiai akciók a jövőnek szólnak, ezért a napi gyakorlat során a munkatársak folytonos elutasításába ütköznek;
- csekély az eredménye a fogvatartottak pedagógiai befolyásolásának;
- a jelenlegi „kétarcú” gyakorlat káros, mivel a nevelők tényleges feladata (adminisztráció, felügyeleti kisegítő tevékenység) nem egyezik meg a deklarált célokkal (személyiségfejlesztés, segítő támogatás), s ez negatívan hat a személyi állományra;
- a nevelők „a múlt becsontosodott kövületei”, nincs valós funkciójuk, „lebegnek a struktúrában”, ezért meg kell szüntetni beosztásukat.²⁸

Módos a vizsgálat eredményeinek értelmezésénél nem kerülte meg a „nevelői munka hatékonyságának” problémakörét sem. Utalva a BVOP által a 80-as évek elején végzett kutatásra²⁹, megállapította, hogy a nevelés eredményességének kritériumait nem ismerjük, nem foglalmaztuk meg azokat a normatívákat, melyek teljesülése esetén a nevelést sikeresnek tekinthetjük, s hozzátette: a „visszaesési mutatók egyértelműen alkalmatlanok erre a feladatra”.³⁰

²⁵ Módos T.: Összetett folyamat. (A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan.) Börtönügyi Szemle, 2000. 3. 75. p.

²⁶ Garami L.: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról). Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71. p.

²⁷ A büntetés-végrehajtási személyzet szubkultúrájának elemzése

²⁸ Módos: A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. Börtönügyi Szemle, 2003. 3. 62–63. p.

²⁹ A kutatás a fogvatartottak neveltségi szintjének mérésére irányult. Ezzel összefüggésben vizsgálták a nevelés eredményességét, a nevelők munkájának hatékonyságát.

³⁰ Módos: A személyi állomány beállítódása... 65. p.

Az utóbbi néhány év nevelésről szóló diskurzusa a Börtönügyi Szemle hasábjairól áttevődött az elektronikus média világába. Több – börtönüggyel is foglalkozó – szakember fogalmazta meg személyes véleményét, kritikáját a neveléssel kapcsolatban. *Kovács Mihály* – elismert gyakorlati szakemberként – blogjában³¹ a fogvatartás alapvető problémájának tekinti a biztonsági és a nevelési szakterület között feszülő ellentétet. Véleménye szerint a biztonsági szakterület képviselői az intézkedéseik és ellenőrzéseik számának növelésére törekszenek, a hatékonyabb kontroll gyakorlását abban látják, hogy a fogvatartottak tevékenysége leginkább a zárka területére korlátozódjon. A neveléssel foglalkozó szakemberek stratégiája ezzel merőben ellentétes: törekvésük arra irányul, hogy növeljék a zárkán kívüli fogvatartotti programok idejét és gyakoriságát. A nevelők lényeges feladata tehát nemcsak a fogvatartottak motivációja, hanem a többi szakterület érdekeltté tétele a nevelési szakterület és az intézet vezetése által képviselt reintegrációs stratégia végrehajtásában.

Fliegauf Gergely főiskolai docens élesebb kritikát fogalmaz meg blogjában³²: „... meg vagyok dőbbenve a nevelés presztízisének csökkenése láttán, [...] ez egy trend, ami úgy fog végződni, hogy a nevelés el fog tűnni a magyar börtönökből. Legalábbis abban a formában, ahogy jelenleg még éppen él.” Több olyan tényezőt is azonosít, mely a jelenlegi helyzet kialakulásáért megítélése szerint felelős, közülük néhány fontosabbat kiemelve:

- a nevelők anyagi megbecsültsége alacsonyabb a biztonsági tiszti beosztásban dolgozó tiszteknél, ezért a nevelői beosztás nem vonzó a fiatalok számára;
- a börtönökre jellemző a nevelőnélküliség állapota (munkaidő utáni időszak, hétvége), azaz a börtön többnyire a nevelők nélkül működik;
- a nevelő segítő és a hatalomból adódó jutalmazó-fenyítő szerepének ketőssége azt eredményezi, hogy a fogvatartottak nem bíznak a nevelőkben;
- a nevelők „tolerancia meghasonulásban” élnek: segítséget kell nyújtaniuk a fogvatartottaknak a velük való azonosulás nélkül.

Fliegauf szerint a nevelői munka az utóbbi 10–15 évben folyamatosan vesztett jelentőségéből, melyet súlyosbít az is, hogy nincsen módszerspecifikus börtönnevelői képzés Magyarországon.

A nevelés egyszemélyes – a nevelő által képviselt – intézményként működve az elmúlt 15 évben nem fejlődött a korábban prognosztizált irányba, sőt a pedagógia eszmerendszerére épülő, annak alapjait képező elvek egyre kevésbé szolgálják a büntetés-végrehajtási szervezet mindennapi működését. A nevelő komplex feladatrendszerét formális tevékenységek sokasága uralja, mely a mindennapi gyakorlattal (és elvárással) ellentétben áll, ezért munkáját esetenként súlytalanak és feleslegesnek érezheti. A 60-as évek *paternalista szemlélete* a pedagógia hatásrendszerével kiegészülve a mai napig megtalálható a büntetés-végrehajtási

³¹ Kovács M.: Biztonság vs. nevelés. – http://prisonunited.blogspot.com/2011_02_01_archive.html [2011.12.28.]

³² Fliegauf G.: Börtönbeli nevelés presztízscsökkenése. – <http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-nevelés-presztízscsökkenése.html#more> [2011.12.28.]

nevelés értelmezésében. Szintén ezen időszak szellemiségére utal az a tény, hogy heves viták és egyéb, alternatív javaslatok ellenére a 60-as évek eleje óta az orosz „voszpítátyel” magyar fordítását – nevelő – használjuk e tevékenység megjelölésére, mely feladatkörét tekintve is a szovjet minta alkalmazását követi.

A treatment ideológia gyakorlati elemeinek hatásaként a nevelő feladataiba beépült egyfajta *terápiás irányultság*, pontosabban az erre ható elvárás. A nevelőnek kiemelt szerepe van a fogvatartott megismerésében, a problémák kezelésében, melyek főképp a bezártságból, megfosztottságból adódó krízisszerű helyzetek megelőzését és megoldását jelentik. A nevelői megismeréshez szorosan kapcsolódik az írásos véleményalkotás, az egyéni vélemények elkészítése, a nevelő tanácsot adhat családi viszályokban, zárkán belüli problémák, feszültségek megoldásában. A pedagógiai hagyományokra épülve a nevelő bizonyos szempontból *pedagógus* is, hiszen gyakran használja a pedagógia eszköztárából a csoportjába tartozó elítéltek magatartásának befolyásolására, szükség esetén jutalmaz, fenyít. A jó nevelő csoportot épít, műsort szervez, gondozza a faliújságot, könyvtárba viszi az elítélteket, ellenőrzi a zárka tisztaságát, az egyéni ápoltságot, kapcsolatot tart a munkáltatókkal. A nevelő tevékenységi körének része egyfajta *szociális munka* is: önkormányzatokkal levelezik, hajléktalanoknak szállást keres, társadalombiztosítási ügyeket intéz; a fogvatartott pártfogójával építhet kapcsolatot, szabadulás utáni rabsegélyt intéz; megkeresi az ismeretlen helyre szállított anyát, apát, terhes feleséget; felhívja a gyámügyi hatóságot, láthatást intéz a fogvatartott intézetben nevelkedő gyermekeivel. A börtönön belül a nevelő kér tájékoztatást a fogvatartottak pénzügyeit, újabb büntetőügyeit illetően, és intézkedik a kapcsolattartásra (látogatás, csomagküldés, telefonálás stb.) vonatkozóan. Sajnálatos, hogy még mára sem fogalmazódtak meg azon értékek, melyek mentén a nevelői tevékenységet sikeresnek tekinthetjük, ezért a nevelő munkájának egyik legfontosabb mércéje a jogszabályok és az ahhoz köthető határidők maximális betartása maradt. Ez a fajta szemlélet teremtette meg annak igényét, hogy a nevelő büntetés-végrehajtási *hivatalnokként* is működjön, melyről leginkább a fogvatartottakról készült feljegyzések tanúskodnak. A tipikus nevelői feljegyzések évtizedek óta hasonló mondatokat, kifejezéseket tartalmaznak, mögöttük nincs valós vélemény, és nem szolgálnak bizonyítékkul arra vonatkozóan, hogy írójuk valóban megismerte a fogvatartottat.

Fel kell ismernünk, hogy jelenlegi rendszerünk a szükséges eszközök birtokában sem képes meggyőzően ellátni vállalt feladatát. Ennek legfőbb oka a szakterületek széttagoltságában, a köztük áramló információ megrekedésében keresendő. Az oktatásban-képzésben részt vevő szakemberek, a munkáltatás felelősei, a körleten szolgálatot teljesítő felügyelők és nevelők információcseréje egyéni döntéseken alapul, ezért az elítéltről készült vélemények szakmai sablonokat igen, de valós megismerésen alapuló szakmai megállapításokat nem tartalmaznak. A szakterületek széttagoltságának velejárója a fogvatartottról kialakuló hiányos kép, mely alkalmatlan arra, hogy prognosztizáljuk, majd megelőzzünk az intézetben belüli eseményeket, a legmegfelelőbb módszerekkel és programokkal támogassuk

a sikeres visszailleszkedést. A konkrét nevelési tevékenység vizsgálatakor hasonló problémába ütközünk: a megismerés kiemelten fontos időszakában alkalmazott módszereink esetlegesen (legtöbbször intézet-, szakember- és helyzetfüggőek), a befogadás során megszerzett információ felhasználása strukturálatlan, a megállapított szükségletekre – igen gyakran – semmilyen választ nem adunk.

2013: szakmatörténeti fordulópont

A közelmúltban elfogadott és 2015. január 1-jén hatályba lépő új kódexünk³³ alulról építkezve, gyakorlati szempontokat preferálva, a szakma és a társadalom által is egyaránt elfogadható alapot nyújt a nevelői tevékenység jövőbeni megújulásához. Az új Bv. Kódex tálcán kínálja annak lehetőségét, hogy az elítéltek magatartására vonatkozó szakmai szemléletet átértelmezzük, mivel a későbbiek során már nem elégedhetünk meg azzal, hogy a fogvatartott megtartja az intézet szabályait, hanem el kell várnunk a hathatós együttműködését a kötelező és a szabadon választható reintegrációs programokban. Az új Bv. Kódex kapcsán egyik legfontosabb feladatunk a *biztonság és a nevelés között feszülő ellentét feloldása, vagy legalábbis közelítése*, mely leginkább a munkafeladatok és kompetenciák újraosztásával, a jelenlegi struktúra átértelmezésével lehetséges. A továbbiakban elkerülhetetlen a szervezeti struktúra átfogó reformja, mely jobban illeszkedik majd az új típusú feladatok végrehajtásához. Ehhez kapcsolódva elengedhetetlené válik majd egy új kompetenciaterkép kidolgozása³⁴ is. Elérkezett az idő arra, hogy a több mint fél évszázados *nevelés* fogalmát elhagyjuk, és elkezdjünk egy új fogalmi rendszerben gondolkodni. A tevékenységünket jelölő új fogalomban (leginkább a reintegráció) már mindenki számára érthető módon szintetizálódik a fogvatartáshoz köthető speciális szaktudás: jelesül, hogy a büntetés-végrehajtás alaptevékenysége a fogvatartás alapját képező *kezelésre és biztonsági tevékenységre* irányul.

Az előttünk álló időszakban legfontosabb feladatunk egy olyan gyakorlat támogatása, mely a régi hagyományainkat nem elfeledve, de kritikusan átértelmezve és új rendszerbe átültetve, sokkal elfogadhatóbb, igazabb és élhetőbb valóságot nyújt a mindennapi munkavégzés során.

---

³³ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

³⁴ A körletfelügyelők és a szociális segédelőadók egy munkacsoportba sorolása, melynek feladata 50–60 fős fogvatartotti csoport fogvatartási ügyeinek intézése, kezelése, s amelynek vezetőjeként a fogvatartási csoportvezető (jelenlegi nevelő) van kijelölve.

Felhasznált irodalom

- A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 1-20.
- A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Budapest, 1986, BVOP Nevelési Osztály. (Nevelői szakkönyvtár 1986/1.)
- Borics Gyula: Tendenciák és törekvések a nevelésben – a büntetés-végrehajtás során. Módszertani Füzetek, 1989. 4. 1-13.
- Fliegauf Gergely: Börtönbeli nevelés presztízscsökkenése. <http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-neveles-presztizscsokkenese.html#more> [2011.12. 28.]
- Forgács Judit: Merre tart a nevelés? A nevelői profil vizsgálata. Börtönügyi Szemle, 2012. 1. 63-72.
- Forgács Judit: Miért beteg a magyar büntetés-végrehajtási nevelés? Börtönügyi Szemle, 2013. 2. 1-16.
- Frank Tibor – Módos Tamás: Bíztható tapasztalatok a körletek egységes irányításában. Módszertani Füzetek, 1987. 2. 9-12.
- Garami Lajos: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról.) Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71-80.
- Huszár László : ... és bűnhődés. A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata. Kandidátusi értekezés. MTA, 1997.
- Huszár László: Medikális modell. A treatment /nevelés történeti áttekintése. Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 63-70.
- Kiszely Pál: A körletek belső életének egységes irányítása. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 18-23.
- Kovács Mihály: Biztonság vs. nevelés. http://prisonunited.blogspot.com/2011_02_01_archive.html (2011.12.28.)
- Lőrincz József : Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás 1970 és 2002 között. Jogelméleti Szemle, 2003/3.
- Lőrincz József: A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogász szemmel. Börtönügyi Szemle, 2006. 3. 1-20.
- Módos Tamás: A koncepció kiinduló alapjai. Módszertani füzetek, 1984. 1. 33--35.
- Módos Tamás: Az elfelejtett tudomány. (A kriminálpedagógia időszerűségéről.) Börtönügyi Szemle, 2000. 2. 47--58.

- Módos Tamás: Összetett folyamat. (A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan.) Börtönügyi Szemle, 2000. 3. 63–76.
- Módos Tamás: A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. Börtönügyi Szemle, 2003. 3. 55–72.
- Ruzsonyi Péter: Javíthatatlanok? (A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje.) Börtönügyi Szemle, 1999. 4. 24–45.
- Ruzsonyi Péter: A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai. Nevelési tansegédlet. Budapest, BVOP, 2003. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 2003/2.)
- Ruzsonyi Péter (2012): Kriminálpedagógia és a büntetés-végrehajtás. In: Rendészeti szakvizsga. Büntetés-végrehajtási igazgatás. Rendészeti Szakvizsga Bizottság, 2012. 120–143.
- Végh József: Gondolatok a büntetés-végrehajtási nevelés jövőjéről. Börtönügyi Szemle, 1990. 4. 8–11.
- Vincze Tamás: Az elítéltek nevelésének helyzete, a továbblépés lehetőségei. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 3–13.
- Zeller István: A biztonság és a nevelés problémája. Módszertani Füzetek, 1985. 3. 23–26.